

УДК 821.161.2-1Т.Шевченко09

**ТОПОС МІСТА В ПОЕЗІЇ «У ВІЛЬНІ, ГОРОДІ ПРЕСЛАВНІМ»
Т. Г. ШЕВЧЕНКА: СИНХРОНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ І ТРАГІЧНИХ
ОБСТАВИН ЖИТТЯ У ПРОСТОРОВОМУ КОНТИНУУМІ МІСТА**

Д. Ю. Боклах, аспірант кафедри української літератури

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Луганська обл., 92703, Україна

E-mail: dmytro.boklakh@gmail.com

Топос міста – важлива просторова домінанта міського образу творів Т. Г. Шевченка. Топос міста поезії «У Вільні, городі преславнім» – просторовий конструкт у часі міської атрибутики разом із переживаннями і враженнями ліричного героя щодо подій, які відбуваються в заданих локусах. Топос міста Вільно містить просторові координати синхронізації історичного мінливого плину буття із життєвою драмою кохання юнака до дівчини іншого віросповідання. Поетичний топос міста описано не докладно, подано лише певні просторовотворчі елементи: університет, міська брама, бульвар, будинок, вікно, ріка Вілія, урочище Закрет, які стають локусами і увиразниками зображених подій. Проте цих елементів стає достатньо, аби окреслити міський поетичний топос Вільна й охарактеризувати життєву драму героїв. Поетичний топос міста стає одночасно історичним тлом, де відтворено час закриття Віленського університету російським царством 1832 року, змальовано буттєву колізію нещасливого кохання героїв.

***Ключові слова:** топос, локус, просторовий образ, синхронізація, історично мінливий час, життєва драма.*

Поетичний топос міста – це упорядкований предметний простір цивілізаційно-архітектурних ансамблів разом із психологічним контекстом рецепції міської атрибутики та відтворенням різноманітних життєвих колізій, драм героїв. Дослідження топосу міста у творах української урбаністичної літератури належить до пріоритетних шляхів літературознавства (Ю. Безхутрий, О. Богданова, І. Вихор, І. Набитович, В. Назарець, І. Ткаченко, О. Харлан та ін.). Розкриття специфіки відтворення предметно-просторових реалій міста – актуальне питання й сучасного шевченкознавчого дискурсу (О. Боронь, В. Левицький та ін.). Відтак дослідження та інтерпретація топосу міста поезії Т. Шевченка „У Вільні, городі преславнім” є актуальною проблемою, що потребує докладної науково-критичної рецепції.

Розглядові образу Вільно поезії Т. Шевченка «У Вільні, городі преславнім» присвячене художньо-документальне есе А. Непокупного («Балтійські зорі Тараса») (1989) [11]. У праці автор розкриває образ Вільно в історично-біографічному контексті. О. Кучерук присвятив розвідку за однойменною поезією Т. Шевченка «У Вільні, городі преславнім» [10] (1987), у якій детально розглянув період знайомства й навчання Т. Шевченка в майстра Йонаса Рустемаса. Автор наголошує

© Д. Ю. Боклах, 2017

на формуванні реалістичної манери пензля, завдяки Рустемасу. Варто звернути увагу на біографічну історико-біографічну працю В. Жадько «Шевченків Вільно» [5], у якій автор детально досліджує біографічну канву Т. Шевченка у Вільно, розкриваючи історико-художню специфіку поезії «У Вільні, городі преславнім».

Поza увагою дослідників залилася структура топосу Вільно як просторового універсуму цивілізаційного середовища та відтворення в ньому міських реалій буття мешканців. Зважаючи на викладене вище, **метою** нашої розвідки є спроба окреслення топосу Вільно в рамках синхронізації історичних подій та трагічних обставин життя в просторовому континуумі міста, а також дослідження символічної інтерпретації локусів.

Заявлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) узагальнити особливості та специфіку написання поезії; 2) визначити теоретичний підхід у дослідженні поетичного топосу; 3) дослідити специфіку відтворення топосу й локусів міста; 4) здійснити інтерпретацію локусів у вигляді просторової символіки; 5) дослідити топос міста крізь призму трагічних обставин людини в міському соціумі, урахувавши при цьому романтичне та реалістичне потрактування художньої специфіки; 6) простежити процес органічного співіснування історичних та особистісних життєформ у поезії; 7) визначити сутність поетики творення поетичного топосу.

Об'єктом дослідження є поезія Т. Шевченка «У Вільні, городі преславнім» (1848).

Предметом дослідження є особливості зображення топосу міста Вільно в координатах синхронізації історичних подій та трагічних обставин життя, а також інтерпретація символіки локусів міста.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Специфіка втілення міської теми в художній текст потребує застосування системного аналізу, комплексного використання історико-генетичного, типологічного, герменевтичного, філологічного методів.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, з осені 1829 р. до лютого 1831 р., Т. Шевченко служив козачком у поміщика П. Енгельгардта, який на той час мешкав у Вільно. Але звернення Т. Шевченка до теми Литви саме в 1848 р. стало своєрідним відгуком на революційний рух у Європі. Основним поетичним твором Т. Шевченка, написаним на литовську тему, є вірш «У Вільні, городі преславнім». Як і поема «Царі», ця поезія виникла на острові Косарал наприкінці 1848 р. [11, с. 301]. Не можна не відзначити й того, що перебування у волелюбному краї опалило Т. Шевченка загравою революційних повстань, які могутніми хвилями раз у раз прокочувалися європейськими теренами в Шевченківську добу [12, с. 322]. Крім того, уже сама архітектура міста повинна була вразити молодого художника. У вірші «У Вільні, городі преславнім», написаному на засланні, він згадав університет, Остру Браму, замок Любськ, передмістя Закрет, річку Вілію [18, с. 21]. Такі факти спонукають до думки, що завдяки індивідуальним практикам утворено сукупну ідентичність міста, де історія стає критерієм та рушієм ідентичності. Бути в місті означає відповідати за його світ, порядок і часопросторову структуру, а також бути причетним до творення його ідентичності [6, с. 185]. Відтак усю поезію присвячено столиці Литви, а ліричний герой ніби розчиняється в топосі міста Вільно, однак вулиці, бульвари не мають конкретики в назвах.

Топос – великий за обсягом простір, який можна досягнути в рамках конкретних елементів, фрагментів, що його репрезентують, – локусів. Унікальність топосу – поєднувати в собі всі елементи в один просторовий континуум міста, що виступає як певна цивілізаційно-буттєва даність. Особливість поетичного топосу в метафізичному перевтіленні й розчиненні ліричного суб'єкта в локусах міста та інших просторових образах. Поетичний топос актуалізує більш чуттєве сприйняття міських реалій та ландшафтних забудов, аніж прозовий. Топос міста поезії

«У Вільні, городі преславнім» відтворює бінарне поєднання історичних реалій і побутової драми героїв.

Лише одну частину поезії умовно можна назвати документальною або історичною, на притягу рещті твору, вже чисто художньо-літературній за своєю суттю [11, с. 306]. Отже, перша частина поезії стає втіленням історіософського та соціального осмислення міських подій у руслі реалізму:

У Вільні, городі преславнім,
Оце случилось недавно,
Ще був тойді... От як на те
Не вбгаю в віршу цього слова...
Тойді здоровий-прездоровий
Зробили з його лазарет... [19, с. 162].

Бачимо гротескную форму відтворення локусу міста – університету й порівняння його з „лазаретом”. Та це не перешкоджає Т. Шевченку, звичайно, у художній формі висловити свій піетет до цього вищого навчального закладу, якому надано безперечну перевагу перед іншими [5, с. 112]. Віленський університет 1829 року не був закритою корпорацією, а відображав тогочасне громадське й культурне життя вже неіснуючого Великого князівства Литовського [Там само, с. 109]. Закриття Віленського університету відбулося 1 травня 1832 р. Це було політичним актом, безпосередньою реакцією царату на участь студентів у польському повстанні 1830 – 1831 рр., і тому цю тему в Шевченковій поезії кінця 1848 р. не можна розглядати окремо від настроїв, викликаних низкою революцій, що того ж року прокотилися Європою [11, с. 308]. Згодом у приміщенні закритого університету створили Медико-хірургічну академію, яку 1842 року переведено як медичний факультет до новоствореного в Києві університету св. Володимира. Лише 1919 року головний литовський університет поновив свою роботу. У час, про який іде мова, кафедру живопису Віленського університету очолював відомий литовський художник Йонас Рустемас (1762 – 1835) – один із засновників національної реалістичної школи, турок за походженням [10, с. 134]. Учителем Т. Шевченка став професор кафедри живопису Віленського університету Ян Рустем, людина вірменсько-французького походження, непростой долі та волелюбних поглядів. Велику рисувальну залу на верхньому поверсі університету було прикрашено картинами класицистичного стилю, витриманими в темних тонах, попід стінами – статуї античних та біблійних героїв, вирізані з мармуру, відлиті з бронзи чи вирізані з дерева [9, с. 113].

Авторське перейменування Медико-хірургічної академії на „здоровий-прездоровий лазарет” є не тільки сарказм. Тут водночас відчутно й глибокий біль поета за опоганення храму науки, до якого він ставився з глибоким піететом [11, с. 308]. Віленський університет поєднував у собі реальну владу із владою „інтелектуальною”, що робило цей заклад локусом тяжіння, а саме місто ставало справжньою столицею краю [5, с. 110]. У дійсності ж „бакалярів розігнали” не за те, що вони не знімали шапки, а за те, що вони „знімали” голови: за участь у повстанні 1830 – 1831 рр. [11, с. 307]:

А бакалярів розігнали
За те, що шапки не ламали
У Острій брамі... [19, с. 162].

Імовірно, ця згадка, на думку А. Непокупного, водночас правила й за вказівку, як мають себе вести в названій частині міста його гості [11, с. 318 – 319]. За висловом Т. Шевченка „шапки не ламали” стоїть знайомство письменника з реалією університетського життя часів перебування у Вільні: студенти носили уніформу, до складу якої входив і головний убір [5, с. 111]. Дотримуватися дрес-коду потрібно було не лише у стінах університету, але й за межами міста Вільно. Коли кажемо „Шевченків Вільно”, то передусім сприймаємо „університет”, з усіма складнощами, проблемами навчально-виховного процесу, з дилемами лояльності до нового патрона – Російської держави [Там само, с. 108]. На вулицях Вільна збиралися студенти й

майстрові, промовці викукували: „Конституція! Вільність! Рівність! Непідлеглість! Смерть тиранам!” Мотив „Марсельєзи” витав над натовпом. А довкола міста вже зосереджувалися царські війська [9, с. 115].

Поезія «У Вільні, городі преславнім...» у своїй початковій частині двічі згадує старовинні в'їзні ворота до столиці Литви. Остра брама – міська брама у Вільно з надбрамною каплицею із іконою Богоматері, перед якою перехожі, заходячи туди, мусли знімати шапки. Брама – це достатні за величиною ворота, здебільшого при монументальних спорудах, часто були складними будівлями з оборонною баштою або церквою вгорі. Іоланда Якобі стверджує, що „ворота у вигляді арки символізують зазвичай поріг – місце, де чатують небезпеки, і місце, що розділяє і об'єднує одночасно” [21]. Л. Стародубцева зазначає, що ворота – це межа закінчень, у якій вихід дорівнює входу [15, с. 252]. Ворота – об'єкт і локус ритуалів, що пов'язані із символікою межі щодо „свого” простору (дім, двір) і „чужого”, зовнішнього світу. Ворота символізують акт контакту із зовнішнім світом, що завжди, за народними уявленнями, є небезпечним і потребує особливого ритуального оформлення й символічного захисту [13, с. 438]. Глибина символіка міських стін і воріт так само, як і своєрідна філософія міської вулиці, площі, провулка, імовірно, утворює поруч з реальним міським ландшафтом, усередині нього особливий духовний ландшафт, серед координат якого – час і вічність, сутність та існування, словом, перелік „перших і останніх” питань людського буття [15, с. 256], що становлять психологічну канву міського поетичного топосу. Будь-які кордони, по суті, можна подолати. Або, фігурально висловлюючись, будь-яке місто має браму. Відтак цей локус із давніх-давен наділявся глибокою символікою: ворота Аду і Раю, ворота вічності. Ісус Христос про себе говорив «Я є Двері» [Там само, с. 251]. Віддавна ворота мали символічний зміст: відчиняєш ворота – і за ними весь світ. Причому не рідний, а безмежний, загадковий, небезпечний [4, с. 153]. Ворота – це символ сходження внутрішнього й зовнішнього простору, а також точка сходження земної перспективи. А отже, надія на можливість подолати будь-які стіни [15, с. 252 – 253].

Хуан Кирло стверджує, що ворота – це один з традиційних пограничних локусів, що символізує перехід. Основна символічна функція воріт – позначення кордону, що розділяє два світи, один з яких розглядають як „свій” простір, а інший – як чужий (найчастіше земний і небесний, світ живих і світ мертвих) [7, с. 103]. В архітектурному символізмі переходу завжди надають особливе значення шляхом ускладнення й посилення його структури – за допомогою галерей, портиків, ганку, тріумфальних арок, зубчастих стін, або за допомогою символічних орнаментів, як це зроблено в західно-християнських (готичних) соборах зі стрілчастими арками [7, с. 104]. У ритуальній практиці ворота є символом шанування й захисту. Відтак ворота мали певні образи-символи, які ритуально захищали місто.

У поезії Т. Шевченка «У Вільні, городі преславнім» таким образом-символом захисту на воротах Острої брами є Богородиця – захисниця від бід, напастей і страждань, небесна заступниця, милосердна. Богородиця – символ Матері, Цариці Небесної, Життя, Світла, Мудрості, Таїни, Любові; заступництва, радості і смутку; ідеалу жінки-матері; поєднання божественного і земного; духовного порозуміння й очищення; володарки і надії всіх народів [4, с. 79]. Т. Шевченко виражає особливий пієтет до цього образу-символу в листі до Бр. Залеського: „Отдохнувши от этой полной радости, я почти силою беру тебя из объятий твоей счастливой матери, и в одно прекрасное утро мы с тобою молимся перед образом Божией Матери Остробрамской. Вильно так же дорого по воспоминаниям моему сердцу, как и твоему” [20, с. 120]. Над головами перехожих – каплиця з відомим образом Остробрамської мадонни. Тим-то вияв протесту, коли „шапки не ламали”, був би справжнім викликом не тільки релігії, а й усьому суспільно-політичному ладу. Поет знайшов свій художній образ вираження непокори, сприйняття якого для людини другої чверті XIX ст. було безперечно, значно сильнішим, ніж для нашого сучасника [11, с. 318], і у рамках окреслення міського топосу також.

Буттєвий реальний час поезії «У Вільні, городі преславнім» впливає на сфери, які не є просторовими (виходячи з тлумачення М. Бахтіна). Однак час у творі – конкретно-історичний (за Н. Копистянською). Поетичний топос пов'язаний з переживанням історичних подій ліричним героєм і є одночасно рецепцією життєвої драми кохання молодого юнака до „жидівочки”. Кохання єврейської дівчини та юнака з іншим віросповіданням показано щемливо романтично, але вже з деякою пересторогою:

Улюбилося, сердешне,
Було молодєє,
У жидівку молодую
Та й думало з нею,
Щоб цього не знала мати,
Звичайне побратисьь,
Бо не можна ради дати,
Що то за проклята! [19, с. 162]

Цілком вірогідно, що сюжетна основа поезії Т. Шевченка пов'язана з реальною подією, яка могла статися у Вільно під час життя автора у місті. Подібне теж описане у творах польського письменника Ю.-І. Крашевського («Повість без назви») та російського письменника М. Лермонтова («Баллада» („Куда так проворно, жидовка младая...”). Однак, за словами І. Дзюби, варто підкреслити, з яким людським почуттям пише Т. Шевченко про романтичне кохання „жидівочки” та про трагедію, зумовлену рутинною звичаєвістю [3, с. 180].

У поезії побіжно відтворено те, що у Вільні тих часів існували серії крамниць, розташованих підряд, одна коло одної [11, с. 311]. Але рецепція цих локусів йде винятково крізь рецепцію ліричного героя, який оповідає про батька жидівочки, що замикає в хаті свою доньку:

А жид старий
Ніби теє знає –
Дочку свою одиночу
В хаті замикає,
Як іде до лавок вранці,
І найма сторожу,
Стару Рухлю [19, с. 163].

Локус хати (будинку) – замкнений локус буття з обмеженим простором звичаєвості, усталеності, суворой патріархальної ієрархії. Рухля стає людиною-стражем, що пильнує замкнений простір. Така життєва перспектива є небезпечною й нетривалою, адже „буття городянина рухається по колу і окреслюється у звичних маршрутах, вулицях, будинках і буденних пейзажах, але й так само може здаватись абсолютно хаотичним і непослідовним” [6, с. 108]. Простір хати замкнений, а просторовий образ вікна є межею „свого” і „чужого” світу, що його переживає молода дівчина-жидівочка:

Мов змальована, сиділа
До самої ночі
Перед вікном і втирала
Заплакані очі,
Бо й вона таки любила –
І страх як любила! [19, с. 162]

Письменники-романтики вперше наділили місто статусом суб'єкта, що сприяло створенню цілісного, завершеного образу, який включав як смислову доміную не пейзажний складник (як фон, декорація), а симбіоз міського середовища й людської свідомості, почуттів, вчинків тощо. Починаючи з епохи Романтизму, створений літературою художній образ міста вже не відображає, а формує його естетичний образ і задає установки естетичного сприйняття міста людиною [16, с. 65].

У хронологічному відношенні згадка про прогулянки бульваром героїні твору є дуже прикметною: це було до 1831 р., тобто в той час, коли ще діяв університет:

Та на бульвар виходила
І в школу ходила –
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати [19, с. 163].

Таким чином, датування події, про яку йдеться у творі, повністю орієнтоване на час перебування поета у Вільні. На думку А. Непокупного, у поезії за віленськими мотивами сюжет був скомпонований з багатьох художньо переосмислених фактів, і побачених під час життя у Вільні, і почутих пізніше [11, с. 315]. Як слушно зауважує В. Топоров, міфи і легенди про Вільнюс набувають якогось особливого, проміжного статусу, при якому міфологізовану історію майже не відрізнити від історіюфікованої міфології. У цих умовах усе міфологічне апелює до досвіду історичних осмислень, а все історичне охоче лягає в рамки міфологічних структур. Так складається певне ціле, яке єдине, незважаючи на те, що воно віддано у владу двом різноспрямованим силам, на крайній випадок у тому, що стосується мотивувань історичних подій [17, с. 9]. Отже, у Т. Шевченка утворено свою художньо-літературну модифікацію життєвих подій у місті Вільно, а відтак і виникає авторська візія топосу міста.

Т. Шевченко вдається до докладного опису-характеристики закоханого хлопця, акцентуючи увагу на міських реаліях буття героя, його навчання в університеті:

То синок був литовської
Гордої графині.
І хороше, і багате,
І одна дитина,
І училось не паничем,
І шапку знімало
В Острій брамі [19, с. 162].

Однак батько жидівочки планував для своєї доньки іншого чоловіка. Саме тому відчутна різка опозиція, протиставлення поглядів батька і доньки, що пізніше стане життєвою драмою закоханого юнака:

І банкір якийсь із Любська
Жидівочку сватав.
Що тут на світі робити?
Хоч іти топитись
До Закрету, не хочеться
Без жидівки жити
Студентові [19, с. 163].

Закрет – урочище під Вільно, на річці Вілії. Нині лісопарк Вінгіс. Урочище – те, що становить природну межу. Ділянка, яка вирізняється серед навколишньої місцевості природними ознаками. Заповідне урочище – відокремлені цілісні ландшафти, наділені важливим естетичним значенням [1, с. 1514]. Закрет у поезії з'являється як передвісник лихих життєвих наслідків, про які буде далі йти мова. На плані міста Вільна від 15 червня 1831 р. звив річки Вілії, що є схожим на широку літеру П, окреслює територію, яка називається Закрет. Ця садиба біля застави міста Вільна належала колись ордену єзуїтів, після скасування якого вона переходила у власність різних осіб, зокрема в 1812 р. від генерала графа Бенігсена – імператорові Олександрові I [11, с. 316].

Світ душі героїв, закоханого юнака і жидівочки, говорячи словами Гегеля, торжествує перемогу над зовнішнім світом [2, с. 86], світом міського середовища перш за все. Друга частина поезії покликана зобразити душевні переживання,

внутрішній світ героїв у всій його суперечності, де дія відбувається на міській вулиці:

Тільки заходилась
Та сплела й собі таку
І вночі спустилась
До студента на вулицю.
І де б утікати,
А вони – звичайне, діти –
Любо ціловатись
Коло воріт заходились [19, с. 163].

Ворота є локусом межі й простором жаданої зустрічі героїв. Характерним є сприйняття світу не в статиці, а в становленні, у якому не все є ясным і видимим, у вічному оновленні і дисгармонії, поєднанні контрастів, боротьбі добра і зла [8, с. 93 – 94]. Із простору двору постає небезпека, яка виринає несподівано, підкреслюючи драматичність сюжету твору:

А жид ізнадвору,
Мов скажений, вибігає
З сокирою! Горе! [19, с. 163]

Просторовий образ сокири ніби розрубє простір кохання, зародженого між героями в локусах міста. Автор випускає конкретизації батальної сцени вбивства юнака, співчуваючи відразу матері дитини:

Горе тобі, стара мати,
Нема твого сина,
На вулиці валяється
Убита дитина,
Убитая жидовином,
Горе тобі, мати [Там само].

Закінчуючи реалістично-побутову драму, Т. Шевченко знову звертається до згадування топосу міста Вільно в урочисто-піднесеному тоні, підкреслюючи незвичність дії, що відбулась:

Отаке-то чудо
У тім місті преславному,
У тій Вільні сталось [Там само, с. 164].

Твір починається і закінчується топосом міста Вільно, нагадуючи місце й локутивне розміщення подій в урочисто піднесеному тоні, незважаючи навіть на трагічні події, називаючи їх „дивом”. Присутнє в Т. Шевченка якесь „очуднення”, коли поет про буденне говорить високим стилем, де вбивство стає „чудом”.

Доля дівчини теж трагічна, адже її кохання померло. Зрештою, утрачати їй, здавалося, було вже нічого, тому вона проливає кров, але вже свого батька:

Де вона сховалась,
Жидівочка та гадюча,
Що батька убила? [Там само]

Саме тут з'являється природній локус річки Вілії. Вілія – назва правої притоки Німану, на якій розташовано Вільнюс. Про згаданий локус у листі до графині Анастасії Толстої 10 травня 1857 р. Т. Шевченко пише: „Експедиция по Вилии может быть чрезвычайно интересна. Как бы я желал поплавать по этой матери литовских рек” [20, с. 129]. Локус Вілії у хвилях ховає в собі тіло трагічної постаті дівчини, знайшовши її в заповідному природному урочищі Закреті, що є тлом трагічного почуття й останнім місцем спочину героїні та її життєвої драми:

А вона вночі любенько
В Вілії втопилась,
Бо найшли її в Закреті,
Там і поховали [19, с. 164].

Річка – символ початку й закінчення життя, вічного плину часу; перешкоди, небезпеки; потопу, жаху; входу в підземне царство, рубежу між чужим і своїм простором [4, с. 688]. Культурологічну семантику ріки визначено такими властивостями, як швидка течія, рухливість, протяжність у просторі, звивистість. Ріка символізує рух, шлях, путь, дорогу [14, с. 416]. Річка – найважливіший межовий локус, дуже поширений у традиції замовлянь більшості народів світу, що позначає межу свого й чужого світів, а також непереборне протягом часу і, відповідно, відчуття втрати й забуття. Суперечливість символіки пов'язана із значенням річки як уособленням стихійної творчої (або руйнівної) сили природи, так і часу. З одного боку, ріка позначає родючість і розвиток, з іншого – страх руйнування [7, с. 367]. Це останнє тлумачення якнайкраще репрезентує локус Вілії в поезії Т. Шевченка. Здатність річкової води пересувати за течією судна й інші предмети пояснює сприйняття річки як шляху, дороги, що веде у далекі краї або в якийсь потойбічний простір [14, с. 417]. Властивості часу є незмінними: ріка часу, потік часу – це період, що плине і не залежить від подій. Щоб не відбулося у Всесвіті, час, його плин, триває. А отже, час – ще життя [4, с. 178].

Обсяг і мистецька вартість поезії „У Вільні, городі преславнім”, на думку І. Дзюби, засвідчують невгасимість поетичного генія автора, який „прокидався” за найменшої можливості [3, с. 412]. Шевченковий „міський текст” до певної міри може бути джерелом для реконструкції образу тогочасного Вільна. Хоча сам автор безпосередньо і не ставив перед собою такого завдання, однак художній твір почасти дає матеріал для вивчення історії [11, с. 327]. Місто в цьому плані є явище об'єктивно необхідне в організації, функціонуванні та розвитку певного за своїм змістом і соціокультурної характеристики суспільства при всій складності й різноманітності його історичного часу життя [15, с. 3]. Місто виходить за межі звичних традицій, відносин і зв'язків общинного світу. Адже місто категоріально інший простір – топос, де формуються сили, що виходять з-під контролю свідомості людини або людства загалом.

Висновки. Синхронізацію подій у поезії відтворено в романтичному ключі з реалістичним відображенням обставин життя. Установлюється, таким чином, певна узгодженість у зображенні міських реалій та трагічного почуття, що зумовлено авторською концепцією романтизму, хоча твір уже написано в реалістичний період творчості. Трагічним подіям присвячено більшу увагу, адже переживання ліричної драми героїв відсуває на другий план предметно-атрибутивний світ топосу міста, який більшою мірою пов'язаний з авторською візією історії та проєкції її на топос міста загалом. Топос міста Вільно репрезентує відлуння історії російського царизму, де буттєвий плин часу зупиняється на якійсь конкретній миті (закриття Віленського університету), що відбувається за допомогою створення історіософського часопростору й осмислення реалій міського буття в історії. Поетику аналізованої поезії позначено синхронізацією історико-реалістичної і трагіко-романтичної манер письма. Топос міста представлений університетом, міською брамою, будинком, бульваром, урочищем Закрет, річкою Вілією та ін., що презентує достатній спектр міського часопросторового континууму і дає змогу зробити докладну інтерпретацію згаданих локусів міста. Університет – локус осередку науки й культури стає простором занепаду, міська брама постає локусом ритуального змісту як місце поклоніння не лише Богородиці, а й самому місту. Будинок (хата) виступає обмежено замкненим простором, який стирає кордони індивідуальності героя. Бульвар, вулиця – локуси, що увиразнюють міську атрибутику простору загалом. Урочище Закрет і річка Вілія – локуси, що символізують у романтичному руслі природну стихію: перший стає місцем спочинку героїні, другий локус символізує її трагічне самогубство.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в детальній інтерпретації топіки міста поезії Т. Шевченка.

**ТОПОС ГОРОДА В ПОЭЗИИ «В ВИЛЬНО, ГОРОДЕ ПРЕСЛАВНОМ»
Т. Г. ШЕВЧЕНКО: СИНХРОНИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ
И ТРАГИЧЕСКИХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ ЖИЗНИ В ПРОСТРАНСТВЕННОМ
КОНТИНУУМЕ ГОРОДА**

*Д. Ю. Боклах, аспирант кафедры украинской литературы,
ГУ „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”
E-mail: dmytro.boklakh@gmail.com*

Топос города – важная пространственная доминанта городского образа произведений Т. Г. Шевченко. Топос города поэзии «В Вильно, городе преславном» – пространственный конструкт во времени городской атрибутики вместе с переживаниями и впечатлениями лирического героя о событиях, которые происходят в заданных локусах. Топос Вильно содержит пространственные координаты синхронизации исторически меняющегося течения жизни с драмой любви юноши к девушке другого вероисповедания. Поэтический топос города описывается не подробно, поданы только определенные пространственные элементы: университет, городские ворота, бульвар, дом, окно, река Вилия, урочище Закрет т.п., которые становятся локусами изображенных событий. Однако этих элементов становится достаточно, чтобы очертить городской поэтический топос Вильно и охарактеризовать жизненную драму героев. Поэтический топос города становится одновременно историческим фоном, где воспроизведен момент закрытия Виленского университета российским царем 1832 года, передана бытийная коллизия несчастной любви героев.

***Ключевые слова:** топос, локус, пространственный образ, синхронизация, историческое время, жизненная драма.*

**CITY TOPOS IN THE POEM «IN WILNO, THE GLORIOUS CITY»
BY T. G. SHEVCHENKO: SYNCHRONIZATION OF HISTORICAL EVENTS
AND TRAGIC CIRCUMSTANCES OF LIFE IN SPATIAL CONTINUUM
OF THE CITY**

*D. Yu. Boklakh, Postgraduate student of Ukrainian Literature Department,
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”,
1 Gogol Square, the City of Starobilsk, Luhansk Region, 92703
E-mail: dmytro.boklakh@gmail.com*

The city topos is an important spatial dominant of the city image of Taras Shevchenko’s works. The city topos of the poem «In Wilno, the glorious city» is a spatial construct in the time of the city attributes, along with feelings and impressions of the narrator about the events occurring in the specified locuses. The topos of Wilno city includes space coordinates of synchronization of the historic flowing course of existence with the life drama of love of a young man to a girl of another faith. The poetic topos of the city is not described in detail, only certain space forming elements are presented: the University, the city gate, boulevard, house, window, Wilia river, Zakret area, which become the locuses and the expressers of the described events. However, these elements are sufficient to outline the city poetic topos of Wilno and characterize the life drama of the characters. The poetic topos of the city simultaneously becomes a historical background displaying the time of closing down Wilno University by the Russian czarist regime in 1832, depicts the existential collision of the unhappy characters’ love.

***Keywords:** topos, locus, spatial image, synchronization, historically changeable time, life drama.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: В 4 т. / Гегель Георг Вильгельм Фридрих ; пер. с нем. Б. Г. Столпнер и др. ; под ред. с предисл. М. Лифшица – М. : „Искусство”, 1968. – Т 1.: Лекции по эстетике. – 1968. – 312 с.
3. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Дзюба. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 718 с.
4. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В.М., 2015. – 912 с.
5. Жадько В. Шевченків Вильно / Віктор Жадько, Раймундас Лопата. – К. : Експрес-поліграф, 2012. – 255 с.

6. Карповець М. В. Місто як світ людського буття: філософсько-антропологічний аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Карповець Максим В'ячеславович. – К., 2013. – 224 с.
7. Кирло Х. Словарь символов. 1000 статей о важнейших понятиях религии, литературы, архитектуры, истории / Х. Кирло ; пер. с англ. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2010. – 525 с.
8. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова : монографія / Нонна Хомівна Копистянська. – Л. : ПАІС, 2012. – 344 с.
9. Кравченко Я. Вільноський період у біографії Тараса Шевченка: Перші уроки малювання, перше кохання і ... революція / Я. Кравченко // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2012. – Вип. 4. – С. 113–115.
10. Кучерук О. У Вільні, городі преславнім / О. Кучерук // Київ. – 1987. – № 3. – С. 133–135.
11. Непокупний А. П. Балтійські зорі Тараса: Художньо-документальне есе // У Вільні, городі преславнім: художньо-документальний диптих. – К. : Дніпро, 1989. – С. 151–343.
12. Симоненко Р. Г. Тарас Шевченко та його доба: док.-хрестом. Висвітлення життя й діяльності видат. сина України та найближ. у часі спадкоємців і продовжувачів його справи І. Я. Франка, Лесі Українки, М. П. Драгоманова : у 3 т. – Т. 1 / Р. Г. Симоненко, В. А. Берестенко; худож.-оформл. О. М. Іванова. – Х. : Фоліо, 2013. – 495 с.
13. Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / Т. А. Агапкина и др. ; отв.ред. и общ. ред. Н. И. Толстого; РАН, Институт славяноведения и балканистики. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 1 : А – Г. 1995. – 584 с.
14. Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / Т. А. Агапкина и др. ; отв. ред. и общ. ред. Н. И. Толстого; РАН, Институт славяноведения и балканистики. – М. : Междунар. отношения, 1995. – Т. 4 : П – С. – 656 с.
15. Стародубцева Л. В. Городская стена как духовная конструкция / Л. В. Стародубцева // Город как социокультурное явление исторического процесса. – М. : Наука, 1995. – С. 248–258.
16. Степанова А. А. Місто на межах: естетичні грані образу в літературі перехідних епох / А. А. Степанова // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. – Сер. : Лінгвістика і літературознавство. – 2009. – Вип. XXII. – С. 61–71.
17. Топоров В. Н. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф / В. Н. Топоров // Балто-славянские этноязыковые контакты: сб. науч. тр. – М. : Наука, 1980. – С. 3–71.
18. Шевченко Т. Г. : біографія / Є. П. Кирилюк, Є. С. Шаблювський, В. Є. Шубравський ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1964. – 633 с.
19. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. / Тарас Шевченко; Редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 162–164.
20. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. / Тарас Шевченко; Редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – 632 с.
21. Юнг К. Г. Человек и его символы / К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Дж. Л. Хендерсон, И. Якоби, А. Яффе ; Ред. С. Н. Сиренко ; пер. с англ. – М. : Серебряные нити, 1998. – 368 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.club/bookreader.php/105370/Chelovek_i_ego_simvolj.html. – Дата доступу: 25.05.2017.

REFERENCES

1. Busek, V. T. (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy* [Unabridged defining dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin, Ukraine: VTF "Perun".
2. Hegel, G. W. F. (1968). *Esthetics* (B. G. Stolpner, et al., Trans.), (M. Lifshits, Ed.), (Vol.1). Moscow, SU: "Iskusstvo".
3. Dziuba, I. (2008) Taras Shevchenko. ZHyttia i tvorchist [Taras Shevchenko. Life and Work]. Kyiv: Vyd. dim "Kyiv-Mohyla Academy".
4. Kotsura, V. P., Potapenko, O. I., & Kuibeda, V. V. (Eds.). (2015). *Entsiklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of culture symbols of Ukraine] (5th ed.). Korsun-Shevchenkivskiyi, Ukraine: FOP Havryshenko V. M.
5. Zhadko, V., Lopata, R. (2012). *Shevchenkiv Vil'no* [Shevchenko's Wilno]. Kyiv, Ukraine: Expres-poligraf.
6. Karpovets, M. (2013). *Misto yak svit liudskoho buttia: filosofov'ko-antropolohichnyi analiz* [City as the world of human existence: the philosophical and anthropological analysis]. Unpublished candidate dissertation, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine.
7. Kyrlo, H. (2010). *Slovar simbolov. 1000 statei o vazhneishih poniattiyah religii, literatury, arkhitektury, istorii Symbol Dictionary*. [1000 entries on the most important concepts of religion, literature, architecture, history] (F. S. Kapitsa & T. N. Koliadich, Trans.). Moscow, Russia: ZAO Tsentropoligraf.
8. Kopystyanska N. Kh. (2012). *Chas i prostir u mistetstvi slova* [Time and space in the art of writing]. Lviv, Ukraine : PAIS.
9. Kravchenko Ya. (2012). Vil'nius'kyi period u biohrafii Tarasa Shevchenka: Pershi uroky maliuvannia, pershe kohannia i ... revoltsiya [Vilnius period in Taras Shevchenko's biography: First drawing lessons, first love and ... revolution], *Aktualni problemy mistetskoï praktyky i mistetstvoznavchoï nauky*, 4, 113–115.
10. Kucheruk, O. (1987) U Vil'ni, horodi preslavnim [In Wilno, the glorious city]. *Kyiv journ.*, 3, 133 – 135.
11. Nepokupnyi, A. P. (1989). *U Vilni, horodi preslavnim: khudozhnio-dokumentalni dyptykh* [In Wilno, the glorious city: art and documentary diptych] (pp. 151 – 343). Kyiv, SU: Dnipro.

12. Symonenko, R. G., & Berestenko, V. A. (2013). *Taras Shevchenko ta yoho doba: doc.-krestom. vysvitlennia zhyttia i diialnosti vydatnogo syna Ukrainy ta naiblyzhchyykh u chasi spadkoiemtsiv i prodovzhuvachiv yoho spravy I. Ya. Franka, Lesya Ukrayinka, M. P. Drahomanova* [Taras Shevchenko and his era: doc. anthology. Coverage of life and work of a prominent son of Ukraine and the immediate successors and continuators of his work: I. Ya. Franko, Lesya Ukrayinka, and M. P. Dragomanov] (Vol. 1). Kharkiv, Ukraine: Folio.
13. Agapkina, T. A., Tolstoy, N. I., & et al. (Eds.) (1995a) *Slavianskie drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar* [Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary] (Vol. 1, A–G). Moscow, Russia: Mezhdunarodnye otnosheniya.
14. Agapkina, T. A., Tolstoy, N. I., & et al. (Eds.) (1995b) *Slavianskie drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar* [Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary] (Vol. 4, P–S). Moscow, Russia: Mezhdunarodnye otnosheniya.
15. Starodubtseva, L. V. (1995). *Gorod kak sotsio-kulturnyi fenomen istoricheskogo protsessa* [City as the Socio-Cultural phenomenon of Historical Process] (pp. 248–258). Moscow, Russia: Nauka.
16. Stepanova A. A. (2009). Misto na mezhakh: estetychni hrani obrazu v literaturi perekhidnykh epokh [City at the boundaries: the aesthetic planes of image in the literature of transitional periods], *Aktualni problemy slov'ianskoi filolohii. Seriya Lingvistyka I literaturoznavstvo*, XXII, 61–71.
17. Toporov, V. N. (1980). Vilnius, Wilno, Vil'na: gorod i mif [Vilnius, Wilno, Wilna: City and Myth]. In *Balto-Slavianskie etnoazykovyie kontakty: sbornik nauchnykh traktatov*. Moscow, SU: Nauka.
18. Kiriliuk, Y. P., Shabliovskii, Y. S., & Shubravskii, V. Y. (Eds.) (1964). *Shevchenko, T. G. Biography*. Kyiv, SU: Naukova Dumka.
19. Zhulinskii, M. G., et al. (Eds.) (2003a). *Shevchenko, T. G. Collected Works: In 6 vol.*, (Vol. 2: Poetry of 1847-1861, pp. 162-164). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka.
20. Zhulinskii, M. G., et al. (Eds.) (2003b). *Shevchenko, T. G. Collected Works: In 6 vol.*, (Vol. 6: Letters. Dedicatory and owners' inscriptions. Documents prepared by T. Shevchenko or with his participation). Kyiv, Ukraine.
21. Jung, C. G., von Franz, M.-L., J. L., Henderson, I., Yakobi, A., & Yaffe, A. (1998). *Chelovek i ego simvoly* [Man and His Symbols] (R. N. Sirenko, Ed.). Moscow, Russia : Serebryanyie niti. Retrieved May 25, 2017 from http://www.e-reading.club/bookreader.php/105370/Chelovek_i_ego_simvoly.html

Надійшла до редакції 31 травня 2017 р.